

Obywatelski niezbędnik seniora - dziedziczenie

Opracowanie sporządzone w ramach zadania publicznego prowadzonego we współpracy z Powiatem Mogileńskim pn. Prowadzenie punktu nieodpłatnej pomocy prawnej oraz świadczenie nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego w Strzelnie.

Niniejsze opracowanie stanowi swoiste kompendium wiedzy podane w syntetycznej formie w zakresie jednej z płaszczyzn, które najczęściej są przedmiotem zainteresowania seniorów. Omówionym obszarem tematycznym poruszonym w niniejszym opracowaniu jest problematyka dziedziczenia. W tym zakresie rolą niniejszej broszury jest wyjaśnienie seniorom tak ważkich zagadnień, które częstokroć związane są z kluczowymi wyborami w zakresie rozrządzenia posiadanym majątkiem. Z racji pojawiania się wątpliwości, co zrobić, by spisany testament był ważny, Fundacja Civitas uznała za istotne omówienie tej tematyki w sposób możliwie przystępny. Nie jest to jednak jedyne zadanie opracowania w kwestii dziedziczenia. W opracowaniu wskazane zostaną również zasady dziedziczenia, w tym dziedziczenia ustawowego, ale również kwestie związane z zachowkiem i wydziedziczeniem. Naszym zadaniem jako Fundacji działającej m.in. w obronie interesów seniorów jest poszerzanie świadomości prawnej, co staramy się czynić od ponad 10 lat. W tym okresie Fundacja przeprowadziła wiele spotkań. W trudnym okresie pandemii dostęp do syntetycznych opracowań pozwala na poszerzanie wiedzy seniorom z zakresu dziedziczenia w sposób zastępujący formę bezpośrednich wykładów czy też spotkań. Ma również ten atut, że opracowanie takie może być wykorzystywane w warunkach domowych. Oczywiście, niniejsze opracowanie nie odpowiada na wszystkie pytania, ma bowiem formę syntetycznego streszczenia podstawowych problemów. Życząc Państwu miłej lektury, przypominamy Państwu, że w razie pytań, które mogą narodzić się po analizie opracowania, zapraszamy Państwa do kontaktu z naszymi prawnikami oraz doradcami, którzy są dla Państwa dostępni w ramach dyżurów punktu nieodpłatnej pomocy prawnej i poradnictwa obywatelskiego w Strzelnie przy ul. dr Cieślewicza 2 (budynek Urzędu Miejskiego). Udzielane porady mają charakter nieodpłatny dla osób uprawnionych do skorzystania z pomocy, w tym również dla seniorów.

Fundacja Civitas, 20.08.2020 r.

Obywatelski niezbędnik seniora

DZIEDZICZENIE

▪ CZYM JEST SPADEK?

Zgodnie z art. 922 kodeksu cywilnego, spadkiem jest **ogół praw i obowiązków** majątkowych zmarłego, które wraz z jego śmiercią przechodzą na jedną lub kilka osób.

WAŻNE!

SPADEK = prawa, ale również obowiązki po spadkodawcy

Co istotne, nie należą do spadku prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą, jak również prawa, które z chwilą jego śmierci przechodzą na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami. Jako przykład można wskazać tutaj takie prawa osobiste, jak np. prawo do służebności osobistej mieszkania, prawa i obowiązki o charakterze niemajątkowym np. dobra osobiste, czy też obowiązki podatkowe spoczywające na spadkodawcy. Oczywiście, są to wyłącznie nieliczne przykłady takich praw i obowiązków osobistych, a każdy przypadek należy ustalać indywidualnie, w drodze porównania danego prawa do okoliczności faktycznych i przepisów spadkowych obowiązujących w tym zakresie.

WAŻNE!

W skład spadku nie wchodzi – jak nieposiadające charakteru cywilnoprawnego – prawo do świadczeń emerytalnych i rentowych wynikające z ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych . Do spadku nie wchodzi również prawo do świadczeń należnych do dnia śmierci spadkodawcy (cytując za: A. Kawałko [w:] Kodeks cywilny. Komentarz. Tom VI. Spadki (art. 922-1087), red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2019, art. 922.).

Wiele osób – spadkodawców i spadkobierców zapomina, że w skład spadku wchodzi także długi. Jeśli spadkodawca posiada zadłużenie z tytułu pożyczki gotówkowej, to co do zasady **będzie one przedmiotem dziedziczenia.**

▪ CHWILA OTWARCIA SPADKU

Chwilą otwarcia spadku jest chwila śmierci spadkodawcy. Z tą właśnie chwilą spadkobierca nabywa spadek. Nie możemy utożsamiać chwili nabycia spadku z datą, gdy w sądzie uzyskamy orzeczenie stwierdzające nasze prawo do spadku. Nie jest również chwilą nabycia spadku chwila sporządzenia u notariusza tzw. aktu poświadczenia dziedziczenia po spadkodawcy.

▪ ŹRÓDŁA POWOŁANIA DO SPADKU

Określenie „**powołanie do spadku**” oznacza tytuł, który uzasadnia wejście przez spadkobierców w ogół praw i obowiązków spadkodawcy (cytując za: J. Ciszewski, J. Knabe [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, red. P. Nazaruk, Warszawa 2019, art. 926).

W polskim systemie prawnym istnieją dwa sposoby powołania do spadku:

1. powołanie do spadku z ustawy
2. powołanie do spadku z testamentu

WAŻNE!

W przypadku powołania do spadku z testamentu, spadkodawca może powołać do całości lub części spadku jedną lub kilka osób. Jeżeli spadkodawca powołał do spadku lub do oznaczonej części spadku kilku spadkobierców, nie określając ich udziałów spadkowych, dziedziczą oni w częściach równych.

Dziedziczenie ustawowe co do całości spadku następuje wtedy, gdy spadkodawca nie powołał spadkobiercy w sporządzonym przez siebie testamencie albo gdy żadna z osób, które powołał, nie chce lub nie może być spadkobiercą.

Oprócz nielicznych wyjątków, dziedziczenie ustawowe co do części spadku następuje wtedy, gdy spadkodawca nie powołał w sporządzonym przez siebie testamencie do tej części spadkobiercy albo gdy którakolwiek z kilku osób, które powołał do całości spadku, nie chce lub nie może być spadkobiercą.

WAŻNE!

Powołanie do dziedziczenia w drodze sporządzenia testamentu ma pierwszeństwo przed dziedziczeniem z ustawy. Oznacza to, że w razie sporządzenia testamentu, nie może dojść do dziedziczenia spadkobierców uprawnionych z mocy kodeksu cywilnego do dziedziczenia. Oczywiście, w tej kwestii osoby te co do zasady chronione są przez instytucję przysługującego im zachowku, o czym będzie mowa w późniejszej części Niezbędnika. Pamiętać również należy, że sporządzony testament, by miał zastosowanie, spełniał kilka podstawowych wymogów prawnych, który brak spowoduje niemożność powołania spadkobiercy w drodze testamentowej. Testament musi być sporządzony osobiście przez osobę fizyczną posiadającą pełną zdolność do czynności prawnych (osoba ubezwłasnowolniona nie może sporządzić testamentu), w formie zastrzeżonej ustawą, w sposób pozbawiony wad oświadczenia woli, zawierający rozrządzenie wyłącznie jednego spadkodawcy (wykluczone jest sporządzanie testamentów łącznie w jednym testamencie np. przed męża i żonę), jego treść nie może być sprzeczna z prawem, z zasadami współżycia społecznego i nie może prowadzić do obejścia przepisów ustawy.

▪ KRĄG OSÓB UPRAWNIONYCH DO DZIEDZICZENIA USTAWOWEGO. KOLEJNOŚĆ SPADKOBRAANIA W DZIEDZICZENIU USTAWOWYM

Zgodnie z art. 931 i następnych kodeksu cywilnego, wyróżniamy kilkanaście zasad określających m.in. kolejność spadkobrania spadkobierców w dziedziczeniu ustawowym, które stosujemy następująco:

1. W pierwszej kolejności powołane są z ustawy do spadku dzieci spadkodawcy oraz jego małżonek; dziedziczą oni w częściach równych. Jednakże część przypadająca małżonkowi nie może być mniejsza niż jedna czwarta całości spadku;
2. Jeżeli dziecko spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadł, przypada jego dzieciom w częściach równych. Przepis ten stosuje się odpowiednio do dalszych zstępnych.
3. W braku zstępnych spadkodawcy powołani są do spadku z ustawy jego małżonek i rodzice.
4. Udział spadkowy każdego z rodziców, które dziedziczy w zbiegu z małżonkiem spadkodawcy, wynosi jedną czwartą całości spadku. Jeżeli ojcostwo rodzica nie zostało ustalone, udział spadkowy matki spadkodawcy, dziedziczącej w zbiegu z jego małżonkiem, wynosi połowę spadku.

5. W braku zstępnych i małżonka spadkodawcy cały spadek przypada jego rodzicom w częściach równych.
6. Jeżeli jedno z rodziców spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadał, przypada rodzeństwu spadkodawcy w częściach równych.
7. Jeżeli którekolwiek z rodzeństwa spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku pozostawiając zstępnych, udział spadkowy, który by mu przypadał, przypada jego zstępnym. Podział tego udziału następuje według zasad, które dotyczą podziału między dalszych zstępnych spadkodawcy.
8. Jeżeli jedno z rodziców nie dożyło otwarcia spadku i brak jest rodzeństwa spadkodawcy lub ich zstępnych, udział spadkowy rodzica dziedziczącego w zbiegu z małżonkiem spadkodawcy wynosi połowę spadku.
9. Udział spadkowy małżonka, który dziedziczy w zbiegu z rodzicami, rodzeństwem i zstępnymi rodzeństwa spadkodawcy, wynosi połowę spadku.
10. W braku zstępnych spadkodawcy, jego rodziców, rodzeństwa i ich zstępnych, cały spadek przypada małżonkowi spadkodawcy.
11. W braku zstępnych, małżonka, rodziców, rodzeństwa i zstępnych rodzeństwa spadkodawcy cały spadek przypada dziadkom spadkodawcy; dziedziczą oni w częściach równych.
12. Jeżeli któreś z dziadków spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadał, przypada jego zstępnym. Podział tego udziału następuje według zasad, które dotyczą podziału spadku między zstępnych spadkodawcy.
13. W braku zstępnych tego z dziadków, który nie dożył otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadał, przypada pozostałym dziadkom w częściach równych.
14. W braku małżonka spadkodawcy i krewnych, powołanych do dziedziczenia z ustawy, spadek przypada w częściach równych tym dzieciom małżonka spadkodawcy, których żadne z rodziców nie dożyło chwili otwarcia spadku (ustawa reguluje w tym zakresie kolejność dziedziczenia pasierbów).
15. W braku małżonka spadkodawcy, jego krewnych i dzieci małżonka spadkodawcy, powołanych do dziedziczenia z ustawy, spadek przypada gminie ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy jako spadkobiercy ustawowemu. Jeżeli ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy w Rzeczypospolitej Polskiej nie da się ustalić albo ostatnie miejsce zamieszkania spadkodawcy znajdowało się za granicą, spadek przypada Skarbowi Państwa jako spadkobiercy ustawowemu (Gmina, względnie Skarb Państwa stanowi ostatni podmiot zdolny do spadkobrania w ramach dziedziczenia ustawowego).

WAŻNE!

Orzeczenie separacji pomiędzy spadkodawcą a jego małżonkiem skutkuje wyłączeniem małżonka z kręgu spadkobierców ustawowych. Wykluczenie z dziedziczenia następuje, jeśli orzeczenie o separacji było w chwili otwarcia spadku prawomocne. Wykluczenie z dziedziczenia z powodu separacji zostanie zniesione wyłącznie wówczas, jeśli przed otwarciem spadku separacja zostanie zniesiona prawomocnym orzeczeniem sądu.

Małżonek jest wyłączony od dziedziczenia również wtedy, jeżeli spadkodawca wystąpił o orzeczenie rozwodu lub separacji z jego winy, a żądanie to było uzasadnione. W tym wypadku wyłączenie małżonka od dziedziczenia następuje na mocy orzeczenia sądu. Wyłączenia może żądać każdy z pozostałych spadkobierców ustawowych powołanych do dziedziczenia w zbiegu z małżonkiem. Termin do wytoczenia powództwa wynosi sześć miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o otwarciu spadku, nie więcej jednak niż jeden rok od otwarcia spadku.

▪ ROZRZĄDZENIA NA WYPADEK ŚMIERCI

Przepisy wprost wskazują, że jedynym sposobem rozrządzenia majątkiem spadkowym jest testament. Jak już zostało wskazane wcześniej, nie istnieje możliwość sporządzenia testamentu wspólnego.

Przykład testamentu nieważnego:

Jan Kowalski oraz Zofia Kowalska zamierzają rozrządzić swoim majątkiem na wypadek śmierci. W tym celu własnoręcznie spisują testament, w którym ustanawiają swoim spadkobiercą wnuczkę Katarzynę. Taki testament jest z mocy prawa nieważny. Aby skutecznie ustanowić wnuczkę Katarzynę spadkobierczynią, Jan i Zofia powinny sporządzić dwa odrębne testamenty.

WAŻNE!

Każdy testament można w dowolnej chwili odwołać. Odwołanie może dotyczyć zarówno całości testamentu, jak i jego poszczególnych postanowień. Przykładowo, spadkodawca może sporządzić nowy testament, w którym dokona zmiany jednego z ustanowionych spadkobierców. Ten nowszy testament będzie wiążący w zakresie nowo powołanego spadkobiercy, natomiast zapisy testamenty wcześniej sporządzonego nadal będą obowiązywać w stosunku do innych spadkobierców w nim wskazanych, jeśli nie będzie to wykluczać się z treścią testamentu sporządzonego później. Pamiętać należy, że w takiej sytuacji oba testamenty należy interpretować łącznie. Oczywiście, taki problem nie istnieje, jeśli spadkodawca całkowicie odwoła treść poprzednio sporządzonego testamentu, powołując w kolejnym testamencie nowych spadkobierców. W takim przypadku poprzedni testament będzie odwołany w całości i nie będzie wywoływać jakichkolwiek następstw prawnych. Odwołanie testamentu może nastąpić bądź w ten sposób, że spadkodawca sporządzi nowy testament, bądź też w ten sposób, że w zamiarze odwołania testament zniszczy lub pozbawi go cech, od których zależy jego ważność, bądź wreszcie w ten sposób, że dokona w testamencie zmian, z których wynika wola odwołania jego postanowień. Jeżeli spadkodawca sporządził nowy testament nie zaznaczając w nim, że poprzedni odwołuje, ulegają odwołaniu tylko te postanowienia poprzedniego testamentu, których nie można pogodzić z treścią nowego testamentu.

Jak już zostało wskazane wcześniej, sporządzić, jak i odwołać testament może tylko osoba mająca pełną zdolność do czynności prawnych. Jest to tzw. **zdolność testowania**. Zdolności tej nie posiadają m.in. osoby ubezwłasnowolnione.

Testamentu nie można sporządzić ani odwołać przez przedstawiciela. Oznacza to, że nie może takiej czynności podjąć np. kurator czy też pełnomocnik, np. ustanowiony przez osobę sporządzającą testament radca prawny czy adwokat, bądź osoba najbliższa.

Testament jest nieważny, jeżeli został sporządzony:

1. w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli,
2. pod wpływem błędu uzasadniającego przypuszczenie, że gdyby spadkodawca nie działał pod wpływem błędu, nie sporządziłby testamentu tej treści,
3. pod wpływem groźby.

W praktyce zarzut nieważności testamentu pojawia się najczęściej już po śmierci spadkodawcy i może być podnoszony przez osobę, która została pozbawiona praw do spadku, np. jednego ze spadkobierców ustawowych. Tak istotne w takiej sytuacji jest sporządzenie testamentu w sposób właściwy, zgodny z przepisami prawa.

WAŻNE!

Na nieważność testamentu z powyższych przyczyn nie można się powołać po upływie lat trzech od dnia, w którym osoba mająca w tym interes dowiedziała się o przyczynie nieważności, a w każdym razie po upływie lat dziesięciu od otwarcia spadku.

Testament należy tak tłumaczyć, ażeby zapewnić możliwie najpełniejsze urzeczywistnienie woli spadkodawcy. Jeżeli testament może być tłumaczony rozmaicie, należy przyjąć taką wykładnię, która pozwala utrzymać rozrządzenia spadkodawcy w mocy i nadać im rozsądną treść.

▪ FORMY TESTAMENTU

Wyróżniamy dwa ogólne typy testamentów:

1. testamety zwykłe
2. testamety szczególne

Oczywiście, najczęściej dotykającą nas wszystkich postacią testamentu jest testament zwykły.

Istnieje kilka rodzajów testamentów zwykłych. Wśród nich występują dwa najczęściej sporządzane postaci testamentu zwykłego: **testament holograficzny** oraz **testament notarialny**. Ostatnią postacią testamentu zwykłego jest **testament allograficzny**.

Testament holograficzny jest niczym innym, jak testamentem sporządzonym w całości przez spadkodawcę pismem ręcznym, podpisanym i opatrzonym datą. Pamiętać należy, że brak oznaczenia przez spadkodawcę daty sporządzenia testamentu nie pociąga za sobą nieważności testamentu własnoręcznego, jeżeli nie wywołuje wątpliwości co do zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu, co do treści testamentu lub co do wzajemnego stosunku kilku testamentów.

WAŻNE!

Bezwzględnie nieważny jest testament wyłącznie własnoręcznie podpisany, sporządzony w pozostałej części pismem maszynowym, np. spisany na komputerze, a następnie wydrukowanym i własnoręcznie podpisanym. Podobnie, nieważny jest testament podpisany maszynowo, nawet jeśli pozostała część została spisana przez spadkodawcę pismem odręcznym.

Testament notarialny to w opinii wielu prawników najbardziej bezpieczna postać testamentu. Wynika to z faktu, że rozrządzenia majątkiem poczynione taką postacią testamentu bardzo trudno podważyć w ewentualnych procesach sądowych o stwierdzenie nieważności testamentu. Oczywiście, testament notarialny sporządzany jest u notariusza.

Ostatnia forma testamentu zwykłego - testament allograficzny sporządzany jest w ten sposób, że w obecności dwóch świadków spadkodawca oświadcza swoją ostatnią wolę ustnie wobec wójta (burmistrza, prezydenta miasta), starosty, marszałka województwa, sekretarza powiatu albo gminy lub kierownika urzędu stanu cywilnego. W takim przypadku oświadczenie spadkodawcy spisuje się w protokole z podaniem daty jego sporządzenia. Protokół odczytuje się spadkodawcy w obecności świadków. Protokół powinien być podpisany przez spadkodawcę, przez osobę, wobec której wola została oświadczona, oraz przez świadków. Jeżeli spadkodawca nie może podpisać protokołu, należy to zaznaczyć w protokole ze wskazaniem przyczyny braku podpisu.

WAŻNE!

Osoby głuche lub nieme nie mogą sporządzić testamentu allograficznego.

Jeśli chodzi o testamety szczególne, również wyróżniamy kilka postaci takich testamentów. Są to: **testamety ustne, testamety podrózne i testamety wojskowe.**

Testament ustny sporządzony może zostać wyłącznie w razie zaistnienia obawy rychłej śmierci spadkodawcy albo jeżeli wskutek szczególnych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu byłoby niemożliwe lub bardzo utrudnione. W takiej sytuacji spadkodawca może oświadczyć ostatnią wolę ustnie przy jednoczesnej obecności co najmniej trzech świadków. Treść testamentu ustnego może być stwierdzona w ten sposób, że jeden ze świadków albo osoba trzecia spíše oświadczenie spadkodawcy przed upływem roku od jego złożenia, z podaniem miejsca i daty oświadczenia oraz miejsca i daty sporządzenia pisma, a pismo to podpiszą spadkodawca i dwaj

świadkowie albo wszyscy świadkowie. W wypadku gdy treść testamentu ustnego nie została w powyższy sposób stwierdzona, można ją w ciągu sześciu miesięcy od dnia otwarcia spadku stwierdzić przez zgodne zeznania świadków złożone przed sądem. Jeżeli przesłuchanie jednego ze świadków nie jest możliwe lub napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody, sąd może poprzestać na zgodnych zeznaniach dwóch świadków.

Testament podróżny sporządzony może zostać wyłącznie podczas podróży na polskim statku morskim lub powietrznym. Testament taki sporządzany jest przed dowódcą statku lub jego zastępcą w ten sposób, że spadkodawca oświadcza swą wolę dowódcy statku lub jego zastępcy w obecności dwóch świadków. Dowódca statku lub jego zastępca spisuje wolę spadkodawcy, podając datę jej spisania, i pismo to w obecności świadków odczytuje spadkodawcy, po czym pismo podpisują spadkodawca, świadkowie oraz dowódca statku lub jego zastępca. Jeżeli spadkodawca nie może podpisać pisma, należy w piśmie podać przyczynę braku podpisu spadkodawcy. Jeżeli zachowanie tej formy nie jest możliwe, można sporządzić testament ustny.

Ostatnim rodzajem testamentu szczególnego jest **testament wojskowy**.

WAŻNE!

Testament szczególny traci moc z upływem sześciu miesięcy od ustania okoliczności, które uzasadniały niezachowanie formy testamentu zwykłego, chyba że spadkodawca zmarł przed upływem tego terminu. Bieg terminu ulega zawieszeniu przez czas, w ciągu którego spadkodawca nie ma możliwości sporządzenia testamentu zwykłego.

WAŻNE!

W każdej sytuacji sporządzenia testamentu, gdzie występują świadkowie, muszą oni spełniać kryteria ustawowe, przewidziane w art. 956 KC. Jeśli świadkowie nie będą spełniać tych kryteriów, sporządzony testament będzie nieważny.

Warunki, które musi spełniać świadek sporządzenia testamentu:

Nie może być świadkiem przy sporządzaniu testamentu:

- 1. kto nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych,**
- 2. jest niewidomy, głuchy lub niemy,**
- 3. nie może czytać i pisać,**
- 4. nie włada językiem, w którym spadkodawca sporządza testament,**

- 5. jest skazany prawomocnie wyrokiem sądowym za fałszywe zeznania.

Nie może być świadkiem przy sporządzaniu testamentu osoba, dla której w testamencie została przewidziana jakakolwiek korzyść. Nie mogą być również świadkami: małżonek tej osoby, jej krewni lub powinowaci pierwszego i drugiego stopnia oraz osoby pozostające z nią w stosunku przysposobienia. Jeżeli świadkiem przy sporządzaniu testamentu jest jedna z tych osób, nieważne jest to postanowienie testamentu, które przysparza korzyści tej osobie, jej małżonkowi, krewnym lub powinowatym pierwszego lub drugiego stopnia albo osobie pozostającej z nią w stosunku przysposobienia. Jednakże gdy z treści testamentu lub z okoliczności wynika, że bez nieważnego postanowienia spadkodawca nie sporządziłby testamentu danej treści, nieważny jest cały testament.

- WZÓR TESTAMENTU WŁASNORĘCZNEGO

Strzelno, 17.06.2020 r.

TESTAMENT

Ja, niżej podpisana (imię i nazwisko) z domu (nazwisko rodowe), córka (imiona rodziców), urodzona w dniu 05.06.1949 r. w Strzelnie, świadoma podejmowanej decyzji, bez jakiegokolwiek przymusu, oświadczam, iż powołuję do spadku po mnie: (tu należy określić kogo i w jakiej części powołujemy do dziedziczenia)

podpis spadkodawcy

WAŻNE!

Testament w całości należy spisać odręcznie, wraz z podpisem! Nie można do tego celu używać np. wydruku komputerowego.

- ZAPIS WINDYKACYJNY

Osoby, które zamierzają sporządzić testament powinny wiedzieć, że testamentem zwykłym są w stanie wyłącznie rozporządzić całością swojego majątku spadkowego. Oznacza to, że w testamencie zwykłym nie istnieje możliwość zapisania konkretnego przedmiotu stanowiącego składnik majątku spadkowego na spadkobiercę. Nawet jeśli spadkodawca zapisze dany przedmiot na rzecz konkretnego spadkobiercy (np. zapisze mieszkanie na rzecz syna, a samochód na rzecz córki), to przedmioty te nie będą nabywane zgodnie z wolą spadkodawcy. Spadkodawcy i tak nabędą wspólnie wszystkie

składniki majątku spadkowego w formie udziału ułamkowego w spadku (np. w opisanym przypadku po ½ udziału w całości majątku).

Na szczęście od 23.10.2011 r. ustawodawca umożliwił spadkodawcom na skorzystanie z jeszcze jednej formy rozrządzenia testamentowego – zapisu windykacyjnego.

Istotą zapisu windykacyjnego jest wywołanie skutku rozporządzającego – nabycie przedmiotu tego zapisu przez zapisobiercę z mocy prawa z chwilą otwarcia spadku. Nabycie to ma charakter niedefinitywny, zapisobierca może bowiem zapis windykacyjny odrzucić. Staje się ono ostateczne dopiero z chwilą złożenia oświadczenia o przyjęciu zapisu windykacyjnego albo z chwilą bezskutecznego upływu sześciomiesięcznego okresu na złożenie oświadczenia w tym przedmiocie (cytując za: J. Ciszewski, J. Knabe [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, red. P. Nazaruk, Warszawa 2019, art. 981(1)).

Jak widać, zapis windykacyjny umożliwia spadkodawcy dokonanie podziału majątku według własnej woli.

WAŻNE!

Zapisu windykacyjnego nie można ustanowić w testamencie zwykłym. Taką formę zapisu można ustanowić wyłącznie w formie testamentu notarialnego.

Przedmiotem zapisu windykacyjnego może być:

1. rzecz oznaczona co do tożsamości (np. samochód, zbiór książek, nieruchomości),
2. zbywalne prawo majątkowe,
3. przedsiębiorstwo lub gospodarstwo rolne,
4. ustanowienie na rzecz zapisobiercy użytkowania lub służebności,
5. ogół praw i obowiązków współnika spółki osobowej.

W przypadku ustanowienia w testamencie notarialnym zapisu windykacyjnego konkretnego samochodu, zostanie on wyłączony z masy spadkowej, natomiast pozostała część spadku będzie podlegała normalnemu podziałowi w ramach dziedziczenia w formie ułamkowej między spadkobiercami. Co więcej, zapisobierca windykacyjny nie traci uprawnień spadkobiercy, jeśli został powołany do reszty spadku.

▪ ZACHOWEK

Częstokroć dochodzi do sytuacji, że spadkodawca w testamencie powołuje do spadku wyłącznie część ze spadkobierców ustawowych. W takiej sytuacji osoby bliskie pozbawione partycypacji w dziedziczeniu po spadkodawcy, mogą skorzystać z prawa do zachowku.

Zachówek jest prawem osób szczególnie bliskich spadkodawcy, które nie zostały powołane do spadku i w związku z wystąpieniem takiej okoliczności mają uprawnienie do uzyskania od spadkobierców części udziału spadkowego, który by im przypadął, gdyby również zostali powołani do dziedziczenia.

WAŻNE!

Zgodnie z przepisami, krąg osób uprawnionych do zachowku jest kręgiem zamkniętym. Do osób uprawnionych do zachowku zaliczamy: zstępnych, małżonka oraz rodziców spadkodawcy, którzy byliby powołani do spadku z ustawy. Oznacza to, że inne osoby (np. kuzyn, ciocia, wujek) nie są osobami uprawnionymi do dochodzenia zachowku.

Uprawniony z tytułu zachowku należą się, jeżeli uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo jeżeli zstępny uprawniony jest małoletni - dwie trzecie wartości udziału spadkowego, który by mu przypadął przy dziedziczeniu ustawowym, w innych zaś wypadkach - połowa wartości tego udziału. Jeżeli uprawniony nie otrzymał należnego mu zachowku bądź w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny, bądź w postaci powołania do spadku, bądź w postaci zapisu, przysługuje mu przeciwko spadkobiercy roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia.

Przy ustalaniu udziału spadkowego stanowiącego podstawę do obliczania zachowku uwzględnia się także spadkobierców niegodnych oraz spadkobierców, którzy spadek odrzucili, natomiast nie uwzględnia się spadkobierców, którzy zrzekli się dziedziczenia albo zostali wydziedziczeni. Przy obliczaniu zachowku nie uwzględnia się zapisów zwykłych i poleceń, natomiast dolicza się do spadku darowizny oraz zapisy windykacyjne dokonane przez spadkodawcę.

WAŻNE!

Przy obliczaniu zachowku nie dolicza się do spadku drobnych darowizn, zwyczajowo w danych stosunkach przyjętych, ani dokonanych przed więcej niż dziesięć laty, licząc wstecz od otwarcia spadku, darowizn na rzecz osób niebędących spadkobiercami albo uprawnionymi do zachowku.

Przykład:

Jan Kowalski dokonał w dniu 25.06.2008 r. darowizny mieszkania na rzecz swojej partnerki życiowej żyjącej z nim w związku nieformalnym. W dniu 20.06.2020 r. Jan Kowalski zmarł. W związku z powyższym, z racji nieposiadania przez konkubentkę przymiotu spadkobiercy po zmarłym partnerze, a także upływu 10 lat od daty dokonania darowizny do dnia otwarcia spadku, uprawnionym do otrzymania zachowku nie będzie przysługiwać od obdarowanej partnerki życiowej spadkodawcy. Odmienna sytuacja miałaby miejsce, gdyby Jan Kowalski zmarł do 25.06.2018 r. W takiej sytuacji obdarowana mogłaby odpowiadać za zapłatę zachowku wobec uprawnionych spadkobierców po Janie Kowalskim.

WAŻNE!

Spośród kilku obdarowanych obdarowany wcześniej ponosi odpowiedzialność za zachowek, tylko wtedy, gdy uprawniony do zachowku nie może uzyskać uzupełnienia zachowku od osoby, która została obdarowana później.

Roszczenie z tytułu zachowku przechodzi na spadkobiercę osoby uprawnionej do zachowku tylko wtedy, gdy spadkobierca ten należy do osób uprawnionych do zachowku po pierwszym spadkodawcy.

WAŻNE!

Roszczenia uprawnionego z tytułu zachowku przedawniają się z upływem lat pięciu od ogłoszenia testamentu.

Roszczenie przeciwko osobie obowiązanej do uzupełnienia zachowku z tytułu otrzymanych od spadkodawcy zapisu windykacyjnego lub darowizny przedawnia się z upływem lat pięciu od otwarcia spadku.

▪ WYDZIEDZICZENIE, CZYLI JAKO POZBAWIĆ SPADKOBIERCĘ PRAWA DO SPADKU?

Jednym z uprawnień, o których spadkodawcy nie wiedzą, jest prawo do wydziedziczenia zstępного, małżonka i rodziców prawa do zachowku. Oczywiście, wydziedziczenie ma charakter szczególny, ale nie oznacza to, że zdarzają się takie relacje rodzinne, które usprawiedliwiają, a wręcz przemawiają za koniecznością skorzystania z instytucji wydziedziczenia.

Wydziedziczenie pozbawia zstępного, małżonka czy też rodzica prawa do zachowku. Osoba wydziedziczona nie może liczyć na ubieganie się od spadkobierców powołanych do spadku choćby części udziału spadkowego, który by jej przysługiwał, gdyby do spadku została również powołana, a co jednak nie nastąpiło.

WAŻNE!

Wydziedziczenie nie jest wyłącznie uwarunkowane wolą samego spadkodawcy. By do niego doszło i by wydziedziczenie nie było podważane przez osoby wydziedziczone, musi nastąpić jedna z następujących okoliczności:

1. uprawniony do zachowku wbrew woli spadkodawcy postępuje uporczywie w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego,
2. uprawniony do zachowku dopuścił się względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazy czci,
3. uprawniony do zachowku uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych.

Przyczyna wydziedziczenia uprawnionego do zachowku powinna wynikać z treści testamentu.

WAŻNE!

Wydziedziczenie nie obowiązuje dalszych zstępnych wydziedziczonego. Oznacza to, że choć spadkodawca skutecznie może wydziedziczyć np. syna, który spełnia przesłanki do wydziedziczenia go od zachowku, to zachówek będzie przysługiwać zstępным wydziedziczonego. W tej kwestii, wykazanie przesłanek wydziedziczenia wobec np. 15-letniego wnuka będzie nadzwyczaj utrudnione, jeśli w praktyce niemożliwe.

- **CO WINIEN ZROBIĆ SPADKOBIERCA, BY NIE DZIEDZICZYĆ DŁUGU SPADKOWEGO ? SPOSÓB PRZYJĘCIA SPADKU, TERMIN NA ODRZUCENIE SPADKU**

Jak zostało napisane na samym wstępie opracowania, oprócz praw, spadkobiercy dziedziczą również obowiązki po spadkodawcy. Obowiązki te mogą obejmować różnego rodzaju pasywa, czyli zadłużenie po zmarłym. W niektórych okolicznościach zadłużenie to może przewyższać wartość aktywów pozostawionych przez spadkodawcę.

W przytoczonej sytuacji spadkobiercy mogą posiadać dylemat, co zrobić, by uniknąć odpowiedzialności za długi spadkowe.

Na szczęście, z odsieczą dla spadkobierców wystąpił sam ustawodawca. W dniu 18.10.2015 r. zaczęło bowiem obowiązywać prawo znacznie bardziej korzystne dla spadkobierców, niż wcześniej. Przed 18.10.2015 r. zasadą było dziedziczenie spadku w formie tzw. **przyjęcia spadku wprost**, tj. bez ograniczenia odpowiedzialności za długi spadkowe. Oznaczało to, że niezależnie od woli spadkobiercy, w sytuacji, gdy spadkobierca nie odrzucił spadku w ustawowym terminie, dziedziczył on spadek bez ograniczenia odpowiedzialności za ewentualne zadłużenie pozostawione przez spadkodawcę. W ówczesnej formie, przepis był wielokrotnie krytykowany, ponieważ prowadził on do daleko idących negatywnych konsekwencji dla spadkobierców, którzy nie byli ograniczeni w spłacie zadłużenia pozostawionego po zmarłym. Dotyczyło to wszystkich osób pełnoletnich posiadających pełną zdolność do czynności prawnych, bowiem osoby, co do której istniały podstawy do całkowitego ubezwłasnowolnienia, bądź osoby nieposiadające pełnej zdolności do czynności prawnych, a także osoby małoletnie miały wówczas również zagwarantowaną ochronę w drodze dziedziczenia z tzw. dobrodziejstwem inwentarza. Dla większości osób pełnoletnich jedyną szansą na uniknięcie odpowiedzialności było wyłącznie złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku w **terminie 6 miesięcy o dowiedzeniu się przez nich o tytule swojego powołania do spadku.**

WAŻNE!

Nie zawsze należy utożsamiać moment dowiedzenia się o tytule powołania do spadku z momentem śmierci spadkodawcy. Istnieją częste przypadki, gdy spadkobierca dowiaduje się o śmierci spadkodawcy w okresie późniejszym, niż dzień śmierci. Właśnie ten moment dowiedzenia się o śmierci rozpoczyna 6-miesięczny bieg do złożenia ewentualnego oświadczenia o odrzuceniu spadku.

Od 18.10.2015 r. nastąpiła rewolucja w zasadach odpowiedzialności za długi spadkowe, polegająca na objęciu zarówno małoletnich, jak i wszystkich innych osób dziedziczących zasadą dziedziczenia z dobrodziejstwem inwentarza.

W razie przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza spadkobierca ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe tylko do wartości ustalonego w wykazie inwentarza albo spisie inwentarza stanu czynnego spadku. Powyższe ograniczenie odpowiedzialności odpada, jeżeli spadkobierca podstępnie pominął w wykazie inwentarza lub podstępnie nie podał do spisu inwentarza przedmiotów należących do spadku lub przedmiotów zapisów windykacyjnych albo podstępnie uwzględnił w wykazie inwentarza lub podstępnie podał do spisu inwentarza nieistniejące długi.

W celu zabezpieczenia swojego interesu w przypadku istnienia długu po spadkodawcy, spadkobierca może wedle swego wyboru:

1. złożyć wniosek o sporządzenie spisu inwentarza przez komornika,
2. złożyć wykaz inwentarza przez sądem lub przed notariuszem - przy czym złożenie wykazu inwentarza jest możliwe jedynie w odniesieniu do spadkodawców zmarłych począwszy od dnia 18.10.2015 r.

Wykaz inwentarza składany przed notariuszem zostaje objęty protokołem.

Wykaz inwentarza może zostać złożony wspólnie przez więcej niż jednego spadkobiercę, zapisobiercę windykacyjnego lub wykonawcę testamentu.

W wykazie inwentarza z należyłą starannością ujawnia się przedmioty należące do spadku oraz przedmioty zapisów windykacyjnych, z podaniem ich wartości według stanu i cen z chwili otwarcia spadku, a także długi spadkowe i ich wysokość według stanu z chwili otwarcia spadku.

W razie ujawnienia po złożeniu wykazu inwentarza przedmiotów należących do spadku, przedmiotów zapisów windykacyjnych lub długów spadkowych pominiętych w wykazie inwentarza składający wykaz uzupełnia go. Do uzupełnienia wykazu stosuje się przepisy dotyczące składania wykazu inwentarza.

Spadkobierca, który złożył wykaz inwentarza spłaca długi spadkowe zgodnie ze złożonym wykazem. Nie może jednak zasłaniać się brakiem znajomości wykazu inwentarza złożonego przez innego spadkobiercę, zapisobiercę windykacyjnego lub wykonawcę testamentu.

Od chwili sporządzenia spisu inwentarza spadkobierca spłaca długi spadkowe zgodnie ze sporządzonym spisem.

Poniżej zamieszczony został wzór wykazu inwentarza, znajdujący się na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości:

Załącznik do rozporządzenia Ministra
Sprawiedliwości
z dnia 22 września 2015 r. (poz. 1537)
WZÓR

WYKAZ INWENTARZA
POUCZENIE
<p>1. Druk należy wypełnić czytelnie uzupełniając wszystkie możliwe rubryki zgodnie z posiadaną wiedzą, dokonując wpisów bez skreśleń i poprawek.</p> <p>2. W wypadku, gdy nie jest możliwe wpisanie wszystkich danych w rubrykach wykazu inwentarza, należy je umieścić na kolejnych ponumerowanych kartach formatu A4, ze wskazaniem uzupełnionej rubryki. Pod podaną do formularza treścią należy złożyć podpis.</p> <p>3. W razie ujawnienia po złożeniu wykazu inwentarza przedmiotów należących do spadku, przedmiotów zapisów windykacyjnych lub długów spadkowych pominiętych w wykazie inwentarza składający wykaz uzupełnia go. Do uzupełnienia wykazu stosuje się przepisy dotyczące składania wykazu inwentarza.</p>
1. Sąd, do którego składany jest wykaz inwentarza (nazwa i siedziba sądu, ewentualnie również właściwy wydział)
2. Dane składającego/składających wykaz inwentarza
2.1. Imię i nazwisko/nazwa podmiotu

<p>2.2. Numer Powszechnego Elektronicznego Systemu Ewidencji Ludności (PESEL) albo numer w Krajowym Rejestrze Sądowym, a w przypadku jego braku</p> <p>– numer we właściwym rejestrze, ewidencji lub numer identyfikacji podatkowej (NIP), jeżeli został nadany</p>
<p>2.3. Adres składającego/składających wykaz inwentarza</p>
<p>3. Dane spadkodawcy</p>
<p>3.1. Imię i nazwisko oraz chwila otwarcia spadku – data śmierci spadkodawcy</p>
<p>3.2. Numer Powszechnego Elektronicznego Systemu Ewidencji Ludności (PESEL) – jeżeli został nadany spadkodawcy</p>
<p>3.3. Ostatni adres spadkodawcy</p>
<p>4. Dane dotyczące przedmiotów należących do spadku oraz przedmiotów zapisów windykacyjnych <i>(zwięzły opis przedmiotów należących do spadku oraz przedmiotów</i></p>

zapisów windykacyjnych), z podaniem ich wartości według stanu i cen z chwili otwarcia spadku

5. Dane dotyczące długów spadkowych oraz ich wysokości według stanu z chwili otwarcia spadku

6. Miejscowość i data

7. Podpis składającego wykaz inwentarza

WAŻNE!

Oczywiście, spadkobiercy mogą nadal złożyć oświadczenie o przyjęciu wprost spadku, jak i odrzucić spadek. Ze względów czystej pragmatyki, w większości przypadków nie jest niczym uzasadnione składanie oświadczenia o przyjęciu spadku wprost, zwłaszcza, że rozwiązanie to niesie ze sobą zagrożenia, które wynikają z przyjęcia odpowiedzialności za długi spadkowe bez jakichkolwiek ograniczeń.

▪ JAK UREGULOWAĆ SPRAWY SPADKOWE PO ZMARŁYM?

Istnieją dwie formy, które pozwalają nam na uregulowanie spraw spadkowych po zmarłym:

1. Wszczęcie postępowania sądowego przed sądem rejonowym w drodze złożenia wniosku o stwierdzenie nabycia spadku po zmarłym
2. Sporządzenie u notariusza aktu poświadczenia dziedziczenia.

WAŻNE!

Zarówno postanowienie sądu o stwierdzeniu nabycia spadku, jak i akt poświadczenia dziedziczenia mają tożsame znaczenie prawne, a ich rolą jest uregulowanie spraw spadkowych po spadkodawcy. Wybór formy uregulowania spadku należy do samego spadkobiercy.

